

Fatih Yaman, *Göç ve Toplum: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Nüfus Hareketleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019, 183 s.

Değerlendiren: Şeyma Karatepe

Göç çalışmalarının geneli, göçün insanlık tarihinin en eski olgularından biri olduğunu, insanlığın kültürel sermayesinin göçlerle ortaya çıkan sosyal hareketlilik neticesinde oluştuğunu ifade eden giriş cümleleriyle başlar. Aşına olduğumuz bu cümleler, göçün eylemsel boyutunun kadim insanlık serüveni içindeki konumunu belirtir. Göç, insanlık tarihinin en girift sosyal olgularının başında gelir. Bir tanım yapmamız gerekirse göç; bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırlarının ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketleridir diyebiliriz (Marshall, 1999, s. 685).

Göç alan ve veren toplumdaki herkesi etkilemesi açısından göçü toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylem olarak tanımlayan Miller ve Castles’a göre göç etme ve bunun neticesinde gerçekleşen yerleşme faaliyeti, sadece fiilî olarak göç eden göçmenin değil onun kuşaklar ötesi tüm ailesinin hayatını etkileyecek uzun soluklu bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008, s. 29). Bu durum göç hadisesinin olgusal boyutunun yanında kültürel, sosyal ve ilişkisel boyutlarının da hesaba katılması gerektiğini düşündürmektedir.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü’nde Doktora Öğretim Görevlisi olan Fatih Yaman’ın 2019’da kaleme aldığı *Göç ve Toplum: Dünya’da ve Türkiye’de Değişen Nüfus Hareketleri* kitabı da göç konusuna temel düzeyde terminoloji ve kavramsal çerçeve sunarak katkıda bulunmaktadır. Göçün bir toplumdan başka bir topluma geçiş olduğunu belirterek sosyal boyutunun altını çizen yazar, kitabında, bugünün dünyasında göçü anlaşılabilir hale getirecek bir bakış açısı sunmayı hedeflediğini belirtmektedir (s. 20).

@ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. seykaratepe@gmail.com

ID <https://orcid.org/0000-0002-1808-5853>

Yazar özel olarak belirtmemiş olsa da kitabının iki ana eksen etrafında alt bölümlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Kitapta ilk olarak göçün kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilerek küresel ve yönetsel olarak mevcut göç politikalarından örnekler verilmiştir. İkinci olarak ise Türkiye özelinde göç hareketliliklerine ve güncel bir mesele olan Suriyeli sığınmacılar konusuna değinilmiştir. Bu açıdan kitabın literatürde yer alan birçok alt başlığı birleştiren, spesifik derinlikten ziyade genelliği merkeze alan ve göç çalışmaları için giriş sayılabilecek bir metin olduğunu söyleyebiliriz.

Göçün Kavramsal Çerçevesini Çizmek Mümkün Mü?

Yaman, kitabının ilk bölümünde göç türlerinden hareket ederek tanımlamanın önemine ve göçün farklı niteliklerini dikkate alarak yapılması gereken kavramsal açılıma (s. 24) vurgu yapar. Göç, insanların bireysel ya da kitlesel olarak zorunlu veya gönüllü şekilde fiziki, kültürel, sosyal ve ekonomik yaşam alanlarını bırakarak başka coğrafyalarda yaşamak için yer değiştirmesidir. Biçimi ne olursa olsun her türlü nüfus hareketi göç tanımı içine yerleştirilebilir (Adıgüzel, 2019, s. 3). Bu açıdan tanımlama için göç türlerini merkeze almak önemli görünmektedir. Biçimsel olarak göç edilen yerde kalınacak süreye göre göçe sebep olan amiller ve göçmeni mecbur kılan koşullar açısından göçün alt başlıkları/ türleri bulunmaktadır. Gönüllü ve zorunlu göç, sebeplerine göre göçü kategorize etmek için bireysel, kitlesel ve zincirleme göç ise göçün biçimsel boyutuna dikkat çekmek için kullanılan göç kavramlarıdır. Ayrıca göçmenlerin gittikleri yerde kalış süresine göre geçici göçler ve sürekli yerleşme amacıyla yapılan göçler de bu kavramsal çerçeve içine dâhil edilebilir (ss. 20-23).

Yaman'ın da kavramsal olarak üzerinde durduğu, göç hareketlerinin insani boyutu açısından (Atasü-Topçuoğlu, 2015, s. 514) önemli nokta da göçün yapılış şekline göre düzenli-düzensiz göç/göçmen kavramları ve bunun hukuki yönü ile ilintili olarak göçmen, mülteci ve sığınmacı arasındaki anlamsal ayrımlardır (s. 25). Ulus devlet sınırlarının çizilmesine paralel olarak dünya üzerindeki küresel ve kitlesel savaşları, bunların neticesinde ortaya çıkan ekonomik adaletsizliği, kaynaklara ulaşımındaki mağduriyetleri göz önüne aldığımızda ve bunlara maruz kalan/bırakılan insan kitlelerini hesaba kattığımızda her biri üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken bu mülteci ve sığınmacı kavramlarının tanımlanmalarının küresel ölçekteki önemi daha da belirginleşmektedir. Çalışmada ayrıntılara girilmeden kavramların kısaca üzerini den geçilmesi ise kitabın derinlik içerme iddiasında olmaması ile açıklanabilir (s. 8).

Göçün Kuramsal Çerçevesini Çizmek Mümkün mü?

İnsanlık tarihinin en eski eylemlerinden biri olan göç hareketlerinin kuramsal olarak ele alınışı, göçün sistematik incelenmesi amacını taşımaktadır. Bu açıdan literatürde yer alan ilk kuramlar, göçü doğuran sebeplere yoğunlaşmışlardır. Yaman da kitabında hem ekonomi hem de siyasal ve sosyal temelli göç kuramlarının öne çıkanlarına değinmiştir.

Sanayi Devrimi sonrası yaşanan insan hareketliliğini açıklayan erken dönem göç kuramları; göçü doğuran ekonomik ilişkileri merkeze alan kuramlar için en iyi örnektir. Yaman'ın da üzerinde durduğu Ravenstein'in İngiltere işçi hareketliliğinin ampirik verileri ışığında belirlediği göç yasaları, kuramsal çalışmaların öncülü kabul edilmektedir (s. 36). Bir coğrafyacı olan Ravenstein, "insan sermayesini" merkeze alarak göç kararının alınışında ortaya çıkan -gitmenin kalmaya göre kârlı olacağı gibi- kâr ve zarar üzerinden maliyet hesabını dikkate alan bir modelleme yapmıştır (Castles ve Miller, 2008, s. 31). Fakat günümüzde sosyal ve insani açıdan karmaşık bir yapı arz eden göç olgusunu kentsel üretim kaynaklı olarak açıklamak oldukça yetersiz görünmektedir (s. 36).

Tarihsel olarak yakın zamanlı değerlendirebileceğimiz kuramların bir kısmı da ekonomiyi merkeze alan açıklamalar içermektedir. Temel varsayımını emek göçü üzerine kuran, göç piyasasındaki ücret farklarının göçe sebep olduğunun altını çizen ve aşamalı olarak göç alan ve veren ülke arasındaki ekonomik dengenin sağlanması ile göçün azalacağını vurgulayan neoklasik kuram ile göç kararının sadece bireye değil hane halkının kâr-zarar dengesine bağlı olduğunu, kârın maksimize edilmesi ile risklerin minimize edilmesi konularının hane halkının planlamasına göre şekillendiğini söyleyen Stark'ın yeni ekonomik kuramı (s. 47), ekonomi temelli güncel göç kuramlarına örnektir.

Wallerstein ve Bağımlılık okulu tarafından geliştirilen Dünya Sistemi teorisi de sosyoekonomik olarak gelişmemiş çevre ülkelerden gelişmiş merkez ülkelere doğru olan uluslararası iş gücü hareketliliğinin ekonomik temelleri üzerinde durur. Onlara göre güçlü kapitalist ekonomiler, zayıf ekonomileri kendilerine bağlayarak dünya sistemi oluşturmaktadırlar. Bu durumun neticesinde de çevre ülkelerin hem fiziksel hem de zihinsel olarak nitelikli iş gücü sanayileşmiş merkez ülkelere akmaktadır (s. 53).

Yaman'ın ele aldığı diğer bir kuram da Göç Sistemleri Kuramı'dır. Göç Sistemleri Kuramı, göçü, makro ve mikro yapıların etkileşiminin bir sonucu

olarak ele alır. Burada makro yapılar, göç alan ve veren ülkelerin kurumsal yapılarına, mikro yapılar ise göçmenlerin sahip oldukları sosyal ağlara, kültürel sermayeye ve göçmenler arasındaki ilişkilere gönderme yapmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 37).

Ekonomik sebeplerin yanında kültürel hatta hukuki sebepleri de önemseyen (Danış ve İrtiş, 2008, s. 4), diğer kuramlardan farklı olarak göçün zamansallığına vurgu yapan *İlişkiler Ağı Kuramı* (s. 58) ise özellikle 60'lı yıllarda ülkemizin de içinde bulunduğu bazı az gelişmiş ülkelerden Almanya, Fransa ve Belçika başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerine yapılan sistemli ve düzenli iş gücü göçünü akraba ilişkileri ve sosyal ağlar üzerinden açıklamak için işlevsel görünmektedir. Ayrıca bu kuram, dönemin iş gücü hareketliliğine Avrupalıların bakışının en veziz ifadesi olan Max Frisch'in "Biz işgücü istemiştik; onlar insan gönderdi" cümlenin de ne anlatmak istediğini vurgular mahiyettedir.

Küresel İlişkiler İçinde Aktüel Göç Politikaları

Yaman, kitabının üçüncü bölümünde göçün küreselleşmesi ile gündeme gelen beyin göçü, yasa dışı göç ve diasporalar konularına açıklık getirmektedir (ss. 76-81). Küreselleşmenin beraberinde getirdiği kültürel aynılık ve mobilite kolaylığı nüfus hareketliliklerini tetiklemekte, nitelikli insan gücünü belli merkezlere yönlentmekte, sosyokültürel uyum, bütünleşme ve farklılaşma tartışmalarını gündeme getirmektedir.

Göçün küresel doğasının bir neticesi olarak göç politikaları, kitabın dördüncü bölümünde ele alınan konu başlıklarıdır. Yazar bu bölümde göç yönetimi meselesini, seçtiği ülkelerin eylemsel farklılıklarını ve güncel politikalarını yine kuram merkezli olarak ele almaktadır. Göçler, devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenen insan hareketlilikleri olabildiği gibi küresel ölçekli gelişmelerin neticesinde yönetimlerin planları haricinde gelişen hareketlilikler de olabilmektedir (s. 90). Göç planlaması ile ilgili bu durumlar, devletlerin göç sürecine yaklaşımlarını, göçmenlerle ilgili söylemlerini ve bu söylemlerle bazen paralellikler bazen de zıtlıklar gösteren politikalarını etkilemektedir. Devletler, iktisadi alanda göç politikalarını kendi beşerî sermayeleri ile göçmenlerin niteöliklerini hesaba katarak istihdam durumuna göre belirlerler iken siyasal açıdan göç yönetimi ise hem yerli halk hem de göçmenler açısından güvenlik eksenli değerlendirilmektedir (s. 97).

Yazar bu bölümde ayrıca ele aldığı üç ülke; İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri üzerinden aktüel göç politikalarını asimilasyon ve entegrasyon merkezli uygulamalarla açıklar.

Gordon'un asimilasyon süreci teorisine göre asimilasyon; göçmenin göç ettiği ülke ve kültür içinde erimesi, hâkim kültürel değerlere adaptasyon, sosyal ilişkiler içine dâhil olma ve yeni topluma dayalı birliktelik anlamlarına gelir. Farklı etnik ve kültürel özellikler taşıyan ABD, asimilasyon odaklı olarak dil birliği ve ortak normlar etrafında “*şekillenen İngiliz uyum modelini*” ve ait olunan kültürel değerlerle bağları koparmaksızın göç edilen ülkenin mevcut değerlerini de özümsemeyi içeren “*erime potası modelini*” göçmen politikalarında uygulamıştır (s. 105). Yaman'ın örneği verdiği diğer bir ülke olan İngiltere'de ise uyumu engelleyen her duruma karşı katı göç politikaları uygulanarak mevcut yapı oluşturulmuştur.

Entegrasyon merkezli uygulamaların en bilindik ülkesi ise II. Dünya Savaşı sonrasında büyük iş gücü göçüne sahne olan Almanya'dır. Yaman da bu açıdan Almanya'nın göç politikalarını ele almıştır. Entegrasyon; göç edenin göç ettiği ülke ile beraber ortak uyum politikaları geliştirmesidir. Asimilasyonun hem pratikte mümkün görülmemesi hem de insani anlamda hiçbir melezlik barındırması, entegrasyona geçilmesine gerekçe olmuştur (Unutulmaz, 2015, s. 139).

Fakat Yaman'ın da Almanya'da Türk göçmenlerin fiziksel, kültürel ve etnik olarak mawwaruz kaldığı istenmeyen olaylarla ilgili verdiği örneklerden de hareketle (s. 112) entegrasyon kavramının kullanıldığı bağlama göre anlam kazanan ve devletlerin politikalarına kolayca malzeme yapılabilen bir kavram olduğunun altını çizmekte yarar vardır. Bununla ilgili yakın bir zamanda gündeme gelen aşırı sağcı Danimarka Halk Partisi entegrasyon sözcüsü Martin Henriksen'in Jens Phillip Yazdani adlı Irak kökenli Danimarkalı lise öğrencisine bir tartışma programında “Danimarka'da doğman ve Danca konuşuyor olman seni asla bir Danimarkalı yapmayacak” şeklindeki sözlerinin, entegrasyonun ülke politikaları açısından nasıl anlaşıldığını ve nasıl uygulandığı konusunu açıklar mahiyettedir.¹ Bununla ilgili olarak Nermin Abadan-Unat'ın entegrasyon kavramı yerine ulus ötesi yurttaşlık kavramını önerdiğini belirtmek (Abadan-Unat, 2015, s. 273) ve günümüzde 2. hatta 3. kuşak göçmenlerin her iki aidiyetlerini dikkate alarak çifte vatandaşlık uygulamasına ilgi göstermelerini de bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır.

1 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/video-elevraadsformand-til-martin-henriksen-vi-er-lige-saa-danske-som-alle-andre>

Göç Hareketlerinin Kavşağındaki Ülke: Türkiye

Yaman'ın da kitabın beşinci bölümünde vurguladığı gibi Türkiye, göçler ülkesidir. Üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyası göçlerle şekillenmiş, hem Anadolu'dan Afrika ve Balkanlar'a doğru hem de farklı bölgelerden Anadolu'ya doğru Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde birçok göç hareketi olmuştur. Buna ilaveten 60'lı yıllarda Anadolu'dan Avrupa'nın bazı ülkelerine doğru yaşanan iş gücü göçleri; sanayi üretiminin ve bürokratik yapılanmanın artış gösterdiği yıllarda kırdan kentlere doğru yapılan iç göçler ve çeşitli sosyoekonomik sebeplerden dolayı ülkenin bir ucundan diğer bir ucuna doğru yaşanan nüfus hareketliliği de üzerinde durulması gereken göç türleridir.

Bu göçlerin her biri ekonomik, demografik, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan birçok disiplin tarafından ayrı ayrı ele alınmıştır. Yazar da bu göçleri sayısal veriler ışığında genel başlıklar altında toplayarak göç çalışmaları literatürü için bütüncül bir temel oluşturma gayretindedir (ss. 125-135).

Göç çalışmaları açısından son yılların en önemli araştırma konusu ise Suriyeliler meselesidir. Kitapta da belirttiği gibi Türkiye'ye yönelik Suriyeli sığınmacı akınının başladığı Nisan 2011 tarihinden Şubat 2019 tarihine kadar olan dönemde, ülkemiz sınırları içinde geçici koruma statüsüne sahip 3.644.342 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (s. 141). Bu kadar çok sayıda insanın barınması, iaaesi ve en önemlisi ülke halkı ile uyumu konuları başlı başına sorun alanları oluşturmaktadır. Bu sorun alanlarının tespiti uygulanan ve uygulamaya konacak olan politikaların şekillenmesinde ve muhatapları tarafından benimsenmesinde önemli bir faktördür. Yaman'ın da konuya bu açıdan yaklaşarak Suriyelilerin uyumuna yönelik tespit ve önerilerine çalışmasında yer vermesi isabetli olmuştur (ss. 158-164). Ancak milyonlarca insanı ilgilendiren konuların çoklu bakış açısıyla ele alınması, öznenin insan olduğunun unutulmaması ve sebep sonuç ilişkilerinin çok faktörlü analizinin gerekliliğini de vurgulamak yerinde olacaktır.

Göç konusunu hem olgusal hem de kuramsal çerçeveden ele alan Fatih Yaman'ın çalışması, başlıklardan hareketle dağınık ve çok odaklı görünse de akıcı ve kolay anlaşılır bir dille konu ile ilgilenen araştırmacılara temel olacak bir metin olarak değerlendirilebilir. Dünya genelindeki göç hareketliliklerinden Türkiye özelinde Suriyeliler meselesine geçiş de çalışmanın çok odaklılığının bir tezahürüdür. Kitabın hacmini de göz önüne alarak göç gibi karmaşık ve çok boyutlu bir meselenin konuyla ilgili her kavram ve boyutu kapsaması da mümkün görünmemektedir. Nihayetinde "göçler çağı" olarak adlandırılan günümüzde göç

ile ilgili her konunun bütüncül olarak ya da parçalara ayrılarak ele alınması, literatüre ciddi bir katkı olarak düşünülebilir. Yaman'ın çalışmasını da bu açıdan değerlendirmek isabetli olacaktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2015) Türkiye'nin son elli yıllık emek göçü. M. Erdoğan ve A. Kaya (Der.). *Türkiye'nin göç tarihi-14. yüzyıldan 21. yüzyıla* içinde (ss. 260-276) İstanbul: Bilgi Ünv.
- Adıgüzel, Y. (2019). *Göç sosyolojisi* (3. Baskı). Ankara: Nobel.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2015). Düzensiz göç: Küreselleşmede kısıtlanan insan hareketliliği. G. Ihlamur-Öner ve A. Şirin-Öner (Der.). *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar-tartışmalar* içinde (ss. 501-509). İstanbul: İletişim.
- Castles, S. ve Miller, M. J.(2008). *Göçler çağı: Modern Dünya'da uluslararası göç hareketleri*. B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.). İstanbul: Bilgi Ünv.
- Danış D. ve Üstel, F. (2008) Türkiye'den Fransa'ya göçün toplumsal ve tarihsel boyutları. D. Danış ve D. V. İrtiş (Der.). *Entegrasyonun ötesinde: Türkiye'den Fransa'ya göç ve göçmenlik halleri* içinde (ss. 3-32). İstanbul: Bilgi Ünv.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay ve D. Kömürçü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Unutulmaz, O. (2015). Gündemdeki kavram göçmen entegrasyonu: Avrupa'daki gelişimi ve Britanya örneği. G. Ihlamur-Öner ve A. Şirin-Öner (Der.). *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar-tartışmalar* içinde (ss. 135-160). İstanbul: İletişim.
- Yaman, F. (2019). *Göç ve toplum: Dünya'da ve Türkiye'de değişen nüfus hareketleri*. İstanbul: Ketebe.